

Erről azonban másutt már elmondtam a magamét. Itt még csak annyit jegyez-
nék meg: Varga erősebb az ábrázolás lélektani, logikai hitelességének meg-
értésében, mint a líraiság elemzésében. Talán innen ered az *Ezen az oldalon*
szembeni fönttartása is. És az is, hogy nem látja, hogy Páskándi Gézában,
ha álcázottan is, de ott él Apáczai Csere János és Dávid Ferenc szelleme,
így összemosni őt lonescával nem pontos eljárás.

Itt jut eszembe, hogy mi mindenről nem írt. Nem írt például a líráról.
Pedig ott aztán igazán volna tennivalója egy értékre figyelő, őszinte kritikus-
nak. Az ebben a könyvben összegezett eredmények fedezetével bátran neki-
vághatja ennek a veszedelmes bozótnak is.

DÉR ZOLTÁN

EGY EMBERÉLET ÚTJÁNAK MÉRLEGE

LÁNYI SAROLTA: *Feledni kár.*

Magvető, Budapest, 1975.

Rendhagyó kötettel lepte meg olvasóit Lányi Sarolta. Nem kétséges, a *Feledni kár* az életmű foglalata kíván lenni. Ám nem a szokványos módon. Nem testes »válogatásként«, amely minden elérhetőt összegyűjt és szoros kronológiai vagy tematikai rendben felsorakoztat.

A kötet tartalma ténylegesen megfelel alcímének: válogatott versek. Csak azt adja, amit a költő ma is lényegesnek tart, és a kiválasztott költemények megszerkesztése is újszerű. A válogatás a mai Lányi Saroltát állítja előtérbe. A kötet az utóbbi húsz év verseivel nyílik: az öregkor pasztelles, bár távolról sem problémamentes ószikéivel, amelyek mögül természetes egyszerűséggel tűnnek elő az ifjúkor, az asszonysors színei, emlékei. A válogatás második része viszont az emlékek valóságát adja: a pályakezdés, az emigráció, a »számlálatlan évek«, majd a hazatérés verseit.

Az egymásba fényképezett múlt és jelen együttes jelenlétét a költő két portréja is kihangsúlyozza. Az első, a lombos fák közül előderengő, az ősz hajú — a kötet első felét vezeti be. A másik, az ábrándos szemű, de csillogóan előretékintő, az emlékek valóságát húzza alá, s a maga anyagi-
ságával is kiemeli a válogatás kettős tagolását.

A kötettel való személyes kontaktust nemcsak e két fénykép erősíti. E kapcsolat kialakításában nagy szerepet játszik a kiadvány egész technikai megformálása is. A borítólapon Czóbel Béla színes pastellrajzát látjuk, amely nemcsak témájában utal a *Csend* c. költemény lantmotívumára, hanem faktúrájában is Lányi Sarolta egyéniségét, költői magatartását idézi. Az előző-
lapokon viszont — a szerkesztői találékonyság jóvoltából — a költő keze vonásával ismerkedünk: elől is, hátul is két-két vers kéziratával.

A rendhagyó és művészien kimunkált kötet ismertetése — bevallom — nehéz feladat elé állított. Lányi Sarolta költészetének külső állomásait — mint a két világháború közti szocialista irodalom kutatója — eléggé jól ismerem: a szimbolizmus, de főleg a secesszió ihletését tükröző kezdeteket, az első világháború által kiváltott fordulatot a közéletiség, a társadalmi témák

felé, az emigráció nehéz éveit, a hazatérés és az új ország építésének örömgondjait tükröző periódust; de az öregkor vívódásait bemutató utolsó kötetet is (*Téli hajnal*), amelyet három éve mutattam be az Üzenet lapjain.

A *Feledni kár* szintetizáló szerkezete maga kínálja fel a lehetőséget, hogy áttekintsük az életváltozásait, kibontsuk a líra érzelmi és gondolati gazdagságát. Ennek ellenére mégsem a versek sokfélesége, tematikájuk vonulata izgatott. Azt kezdtem kutatni, ami a jelenségek mögött van, ami állandó, ami Lányi Sarolta költői magatartásának lényege. Azt is bevallom, hogy a válogatás átolvasása után nem tudtam megelégedni az előttem fekvő szövegekkel, fellapoztam a korábbi köteteket is. Összehasonlítottam, mérlegettem mi miért is hullott ki a szerkesztés rostáján. Főleg az ifjúkor csillámló verssorai izgattak, azok, amelyeket félig-meddig megtagadott a költő, s amelyekre öregkorában ideges, »Rideg, féltékeny gyűlölettel, irigyen« tekintett... (*Adósság*)

És felzengtek bennem a századfordulón írt versek gordonkahangjai: az *Egy levélről* selymes, fekete pompája, az *Ajánédék* klasszikus szépségű odaadása, az *Alázatosság* dallamos harmóniája, s a *Halálhinta* vágyakkal telített sejtelmes suhanása. S megértettem Füst Milán és Tóth Árpád elragadtatását, amellyel is versekről, költészetünk e »muzeológus hullámú«, »ezüst patakjáról« írtak. A patakról, »amelyben alázat és igénytelenség zeng«, s »valami nagy, reszkető odaadás a szép és örök dolgok iránt«.

S megértettem: e verseket valóban lehet irigyen és féltékeny gyűlölettel nézni.

De vajon lehetett volna-e egy egész életen át művelni? Lányi Sarolta élete úgy alakult, hogy a »szép és örök dolgok« vágya nemcsak költészete lebegő szféráiban nyert megfogalmazást. Férje s a kavargó társadalmi események révén abba az erőtérbe sodródott, amely gyarló és emberi módon ugyan, sok kanyarral és buktatóval, de mégis azon munkálkodott, hogy a szépség, az igazság s az értelem — mindennapjaink tapintható valóságává váljék.

S Lányi Sarolta célratoró tudatossággal vállalkozott arra, hogy megváltozzék, hogy — szinte újjáteremtve magát — alkalmazkodjon e minőségében és anyagában is merőben más erőter adottságaihoz, törvényeihez.

Tiszteletre és csodálatra méltó feladat: megismerkedve a szocializmus eszméivel, bekapcsolódní a mozgalom eleven áramába, részévé lenni egy kollektív összefogásnak, amely bizonyos helyzetekben nem az egyén, hanem az egész közösség érdekét tartja, tarthatja szem előtt. Ha csak a kérdés »általános emberi« oldalát nézzük, akkor is nehéz és konfliktusokkal teli folyamat. Hát ha még azt is hozzátesszük, hogy mindezt költőként kell végigjárni — egyforma hűséggel a múzsa és az eszmék iránt!

Nyersebben szólva és kérdésként megfogalmazva: vajon maradéktalanul végig lehet-e járni ezt az utat? Úgy, hogy átalakulásunk ösztönökig ható legyen; hogy az új eszmék ne csak szavakban, hanem érzelmektől átitatott mélységekből törjenek fel, újjáformálva egész költői énlünk, reagálóképességünk a világ folyton változó jelenségeire.

S Lányi Sarolta maradéktalanul végigjárta ezt az utat. Nemcsak mint ember, hanem mint költő is. Sikerének titkát, kulcskérdését abban látjuk, hogy mindvégig önmagát adta. Nem vált az eszmék üres harsonásává. Az újat mindig személyesként, nem egyszer a megszenvedett gyötrelmek szűrőjén át adta. Metamorfozísában a klasszikus »megszüntetés megőrzés« útját járta. Sohasem kívánt a személyes érzelmek köréből kilépni, s lírája éppen e maradéktalan őszinteség következtében lépett túl az egyediségen, s vált általános érvényűvé: szocialista irodalmunk egyik klasszikus teljesítményévé.

S hadd tegyük hozzá: e költészet számos olyan érzés- és gondolatartományt tárt fel, amelyre sajnos mindmáig nem figyelt fel irodalmi közvéleményünk. Egy témakörre, amely az emigráció kezdeti talajtalanságát, útkereséseit, majd a kollektívummal való azonosulását példázza, *Üzenetek Jégországból* c. tanulmányunkban már felhívtuk a figyelmet (Üzenet, 1972. 10. sz.). De ez csak töredék a felszabadulás előtti negyedszázad gazdag terméséből!

Újabbán egyes irodalomtörténeszek a magyar antifasiszta irodalom kezdetét a Tanácsköztársaság bukását követő évektől datálják. Hogy mennyire jogosan, azt Lányi Saroltának a fehérterror erőszakosságaira és »kilengéseire«

reagáló versei is fényesen bizonyítják. *Üzenetek* c. versciklusában még a személyes rettenet dominál: elhurcolt és bebörtönözött férjét idézi és siratja. A magány zsibbadása és asszonyi tehetetlensége dominál a *Mánia* c. költeményben is. De a *Májusi vízió*ban már egy egész ország zokog. Fekete fák, síkngó fűszálak, beteg, lázas patakok, halált lehelő szellők, vérfoltos rétek, sírvirágok, gyászt zengő orgonaágak, halált hirdető harangvirágok kavargása siratja a füstbe fült, ellopott Tavaszt... Majd vált a hang, s a *Köszöntő* keményen kongó, szenvedélytől ziháló sorai keserű átkokat szórnak a halál szolgáira, az úri fejekre:

»Fekete hó hulljon az égből
fehér nyakakra, piros orcákra,
fekete hólé csorogjon rájuk,
ferdére festve cédá szájuk.«

Ez a szenvedély, ez az elkeseredés tér vissza a negyvenes évek végén írt versekben is. A két évtizedes hazakészülődés, a szovjet életbe való alkotó beilleszkedés, otthonra találás öröme után — a hír Magyarország háborúba lépéséről, bizonyos rétegek faszálódásáról, s egyes — a legelemibb nemzetközi megállapodásokat is felrúgó — katonai gattettekről: súlyos konfliktusba sodorták a költőt. A szégyen, a tehetetlenség kínja mondatja vele e súlyos szavakat:

»Korbácsos kinnal mardos a bánat:
szégyenlenem kell önön hazámat...«

(Magyarnak lenni)

Önmarcangoló magánya nemzeti önvizsgálatra készíti. Sorai a rapszodiák komor, fenséges pátoszával szólalnak meg. válaszolva, visszhangozva Petőfi Sándor száz évvel korábban írt versére (*Magyar vagyok*):

»Magyar vagyok. Tekintetem komor,
mert a jövőben nem látom magam.
Az én népemnek már csak múltja van.«

(Mai magyar mondja)

S eljön a mélypont, amikor az elkeseredés, a kilátástalanság sokkja élete értelmét is megkérdőjelezi, s tehetetlen daccal vágja ki új átkát:

»Mintsem dlsznók orra túrja sárba,
Inkább szélnek szórom gyöngyelm...
Drága emlék, szépséges magyar szó,
keserű lettél, mint könnyeim.«

(Tűnődés)

S a »vonalas« versek? Hiszen közismert, hogy a húszas és harmincas évek során Lányi Sarolta lírája több helyütt érintkezett a politikai tartalmat közvetlenül deklaráló mozgalmi költészettel. A *Feledni kár* válogatásában is találkoztunk több olyan költeménnyel, amely egyes személyekhez kötődik (*Lenin a ravatalon, Zetkin Klára emlékének, Dimitrov arca*), vagy valamely alkalom: sztrájk, háborúellenes akció adott ürügyet megírásához (*A pécsi bányász, Újságolvasás közben* stb.). Ezekben valóban kevesebb a lendület, a sorok helyenként hidegen koppanak, érzelmek helyett a ráció dominál bennük; bár a szavakból, a mondatok rendjéből itt sem hiányzik a személyes átélés hitele.

De Lányi Saroltának e kitérők és »engedmények« ellenére is sikerült maradandót alkotnia a direkt politikai költészet terén. Csakhogy ismét abban a szférában, amely egyéniségéhez a legközelebb áll: az egyéni lét belső köreiben, ott, ahol az ihlett spontán természetességgel reagál az élet változásaira. Az *Orosz tavaszban* például a kopogós, zimankós telet felváltó napfényes tájak természetes légysággal olvadnak egybe az új társadalom szinte biológiai elevenségű képeivel. Erős inú nők, földetlen hajú legények, piros nyakkendő gyerekek jelennek meg előttünk a kegyesen, kéken ragyogó égbolt, a ringó csemetefák s a csicsergő fecskerajok vibráló hátteréből, — hogy fesztelen, szabad lobogással az épülő szocializmus erejét, lendületét sugallják. Ugyanez a könnyed, spontán életöröm csap felénk a női pilóták és ejtőernyősök életét felvillantó képsorban (*Ernyők*), vagy a jelen kötetből saj-

nálatos módon kimaradt *Alom az ibolyáról* versszakaiban, amelyek az építés igaz, de racionális tényelhez hozzáadják az álom, a lebegés, a szépség igazét is, s az embiséget megvalósító jelen tényeibe — filmmelven szólva — beleúsztatják az elszállt ifjúság, a messzi budai erdő ibolyaillatú emlékeit.

Majd ismét komorra vált a kép. A személyi kultusz törvénytelenégeinek hullámai hosszú évekre elsodorják a költő mellől férjét; s a magány, az igazságtalanság perzselő fájdalma ismét csak költészetében talál feloldást. A *Vak szemmel* szabályos sorai az elhurcolás félajult döbbenetének adnak hangot, de annak a hitnek is, amely nem veszi tudomásul a férj és feleség közé állt világ tiltásait, s a kétségbeesés közt vakon bízik és vár.

Az utóbbi évtizedekben lassan könyvtárnyi irodalma született a szocializmus e tragikus, öncsonkító jelenségkörének. Lengyel József *Igézője* s a szovjet filmművészet és irodalom számos alkotása mellett nem feledkezzünk meg Lányi Sarolta lírai híradásairól sem! A klasszikus szépségű *Pipáról*, amely a távollévő kedves hétköznapi használati tárgyhöz kapcsolódó asszociációkkal vall — szemérmes szűkszavúsággal — a magány s a várakozás szomorúságáról. Vagy a csodálatos tömörségű *Földönfutókról*, amely az egyéni tragédiát összekapcsolja a közös sors által sújtottak fájdalmával. Majd váratlan magasságokba lendülve arra is képes, hogy a jelenségeket total képből látva: érzékeltesse a történelmi mozgások arányait; azt, hogy a törvénytelenlések minden kínja, csontig ható fájdalma végső soron eltölpül az új társadalom feltartóztatathatlan, sodró lendületű folyamában:

**Az életük:
keserű, kínsajtolta könnycsepp
boldog, bővizű, mély folyamban...
Sok ilyen könnycsepp úszik abban.
Azért a bánat nem lesz könnyebb,
hogy olyan sokan sírnak velük,
és nem lesz keserűbb a víz sem,
— boldog víz, mély és végtelen!**

Csupán asszonyors? Magánlíra? Nem! Gondolati költészetünk legszebb magaslatait idéző lírai teljesítmény.

S önkéntelenül is Lányi Sarolta 1911-ben írt, *Dukai Takács Juditnak* címzett verse jut eszünkbe, amelyben az elődjének vallott, másfél száz éve élt költőnőt vallatja sorsáról, költészetéről. Udvarház, borívó férj, ágyasszoba, üresfejű, koránfekvő asszonybarátok — keserű virrasztás, könny, bús megismerés: bezárt, kiúttalan asszonyélet...

Milyen mérhetetlenül messze van mindez! A valóságos időben is, de különösen Lányi Sarolta egyéni létében, költészete magasságokba lendülő ívében, amelynek végső szakasza szemünk előtt, újra az anyanyelv melegében nőtt, terebélyesedett.

Néhány év felszabadult szárnyalásától eltekintve azonban költészetének ezt a tartományát is a fájdalom, a tompa szomorúság lengi át. Férje, hatévi itthonlét után, férfikora delén elhunyt, végleg magára hagyva élete társát. S maradtak az emlékek, a sűrű erdő csendje, havas faóriások magánya, s a hiába vallatott kérdés:

**... miért te haltál meg előttem?
Mért hagytál éveket nélkülöd lelélnem,
öregem, örökös örömtelen téliben?**
(Dőre kérdés)

S a hangtalan, közömbösen emelkedő sírhalom, az emlékek mellé táruló rideg valóság, ahol ki lehet mondani:

**A boldogság is fáj nekem,
mert nem élsz. Nem örülsz velem.**
(Egy síráll)

Az igazság azonban az, hogy az egyéni létet belengő fájdalom ellenére, a költő mégsem zárkózott magánya falai közé. Kitágult világa ösztönösen löki el magát az »én«, a magány lehatároltságától (*Ego*). Öreg napjaiba is betörnek a nemzet s az emberiség, a múlt és a jövő, az emberi haladás kérdései, gondjai, amelyekre mindig frissen, ifjúként reagál.

Verseiben újra és újra visszatér a személyi kultusz, a balos túlkapasok időszaka. Hol kínzó lelkiismeret-furdalásként, saját maga felelősségre vonásként, mert annak idején nem mondta ki a teljes igazat (*Kútban*); hol gunyoros-szenvedélyes felkiáltásként az egyeduralomra, »istení« helytartóságra töro magatartás ellen:

»Ha ki földi helytartód
kívánkozna lenni,
ne szenteltesdék neve,
ne Imádja senki;
ember legyen és nem isten,
ne tanítson félni,
gondolkodókat segítsen
becsületben élni.«

(Blaszfémia)

S akarva-akaratlan mérleget készít — önmagával is, nemzetével is. Felidézi ugyan a »vérozdás« éveket, »mikor torkunkba forrt a bátorító ének / s agyunkba dermedt az értelem«, mikor »elidegenedtünk egymástól«, s »érzelmeink is megrozdásodtak«, — de mégsem szédül a Nihilbe, »vén szíve« meghallja »az új nép jöttét«, s »bölcseballagón, / vagy akár vígan táncikálva...« fordul bizalma a jövő felé (*Az öreg ember visszatekint*).

Meglátja, fölérzi a nehéz idők ellentmondásosságát, töbrbretúségét, azt, hogy a fájdalmak s az emberi megpróbáltatások kohójában is a ma, az egyensúlyba billent jelen készült. Elhalt férjéhez intézve a szót mondja ki a végső, a történelmi távlatokba illesztett igazságot:

»Nem mutathatom meg neked
szép sarjaid s a rengetag
újat, ami azóta lett.
És meglátnod már nem lehet
a rosszat, — ami jót hozott,
s hogy már oly sokan boldogok
e kis hazában. És már nem kell
rémültre virradni reggel.«

(Egy sírnál)

S a magány »kis világának« a burkát nemcsak a múlt, az emlékek áradata feszíti szét, — betörnek abba a jövő új, nyugtalanító kérdései is. Az öregség »szükülő ereiben« A *Mindenség Láza* fut végig, kicsivé zsurorodott planétánk sorsa, amelyet beárnyékol az atomháború réme. A költő színté a láthatatlan Sorssal: folytat párbeszédet. A *Kérdés* — felelet vibráló feszességű mondataiban fejezi ki nyugtalanságát, félelmeit. »A betűtől, ami nyomtatott / s a hangtól, ami jósol« — félti az emberiséget; a bizalom hiányától; valamitől, »ami nincs, de lehet«, amit kimondani sem mer, mert, ha kimondja — megvólusul.

A sötétség rémei azonban sohasem tudják tartósan birtokukba venni. »A háborúk vad korszakának« emlékeit és görcseit újra és újra elúzi a napali fény; »a remény és értelem« ereje, amely visszatér számos versében (*Jelző-rendszer, Holdidéző*). S nemcsak mint passzív érzélem, hanem mint szenvedélyes felhívás is az aktív, megfeszített harcra, amely megteremti a »bűntelen« jövendőt, e »kincseket rejtő bűnös szelencét«, amelyben Lányi Sarolta — minden gond és szorongatás közt is — hisz és bizakodik (*Himnusz ma, Kíváncsiság*).

Ha valaki ezek után pontosan és lelkiismeretesen arányba állítaná az utóbbi húsz év lírai termésének témáit, talán szemünkre vethetné, hogy túlzunk, torzítunk, amikor szinte figyelmen kívül hagyjuk az öregkor megfáradásának, csalódásainak hangot adó költeményeket (*Mocsár, Pályaválasztás, Az elnémult*). Hogy meg sem említjük az »öszikéknek« azt a rétegét, amelyben a halálfélelmen kívül (*Menedék, Ő*) megszólalnak az elfeledettség, az el nem ismertség, a megkeseredettség fájdalmas érzései (*Bírlat híján, Aki »csak irt«, Ítélet* stb.).

Válaszoljunk azzal az önáltató s önző érvel, hogy arra figyeltünk, »ami előremutat«, »ami közérdekű«?

Ne áltassuk magunkat.

A kezdeteket valahol az 1935-ben keletkezett *A csöndesek* c. versnél kell keresnünk, amely szomorú rezignáltsággal állítja szembe a szél harsogását s a tenger zúgását a »fagyszótt takaró alatt« csobogó patak halk szavával.

Lányi Sarolta sohasem kívánt a vihar hangja lenni. Lírája a történelem »oldalnézetét« adja. Nem a hullámok egekig csapó játékát, hanem a mélyben örvénylő áramlásokat; a »hétköznapok«, a csendben végzett alkotómunka gondjait, érzésvilágát.

Eszméit, életét meghatározó meggyőződését ritkán deklarálta, — munkája beszélt helyette. Már legalábbis annak, aki ráfigyelt.

S az utókor még a kortársaknál is jobban felejt. Ki emlékszik arra, hogy a negyvenes években Lányi Sarolta egyike volt azoknak, akik a Moszkvában megjelenő *Új Hang* c. folyóirat hasábjain a legtöbbet fordítottak az orosz és szovjet irodalom klasszikusaiból? Aki Puskin, Lermontov, Csehov, Gorkij, Majakovszkij, Tvardovszkij verseinek, prózájának tolmácsolásával felbecsülhetetlenül sokat tett irodalmi kapcsolataink nivós, művészi színvonalú fejlesztéséért; aki ezt a tevékenységet a felszabadulás után sem hagyta abba. S fordításain kívül kritikával, esszéivel is eredményesen segítette elő szocialista irodalmunk, kultúránk kialakítását, elmélyítését.

Vajon megkapta-e érte az igazi elismerést?

Amikor költészete lényegét kutattam, első vonásaként a közéletiség mély, szubjektívvé formált átélését és hiteles megszólaltatását emeltem ki, amiről így vall *Múlt és jelenidő* c. versében:

*»Amit tehettem,
megtettem hazámért.
De első személyben
mindig csak versem
beszélt helyettem.«*

Ha e magatartás további részleteit keressük, akkor arra is választ kapunk ugyanebben a költeményben: sorsát mindig »a be nem avatottak millióival együtt« viselte, »történelmi« szereplésvágy nélkül, sohasem veszve el hitét, igazságtudatát.

Ha valaki tiszta szívvel állhat az utókor ítétele elé — akkor ő az. Lányi Sarolta — eszméink, a szocializmus, a forradalmak korának mindig hű és minden körülmények közt igazszavú tanúja.

Ha volt hibája, erényében, eltűzött szerénységében kell keresnünk.

Rajtunk a sor, hogy elismerését, költészetének valós megismertetését maradéktalanul elvégezzük.

BOTKA FERENC

NÉGY KÖNYV TÖRTÉNELEM

NAGY ISTVÁN: *Sáncalja; Ki a sánc alól; Hogyan tovább?; Szemben az árral.* Kritérium, Bukarest, 1968, 1969, 1971, 1974.

A romániai magyar irodalomban is elérkezett az emlékezés ideje. Midőn írók és mozgalmi harcosok tekintenek vissza életük sorára, s kísérlék meg összefoglalni az elmúlt évtizedek, egy egész történelmi korszak egyéni és közösségi